

др Павле Б. Јовановић,
професор Правног факултета у Новом Саду

ЧЕТИРИ НАПОМЕНЕ О ПОЈМУ ИНТЕРЕСА

1. Интереси и идеје

Воде ли нас у политичком животу идеје или интереси, вера у одређене вредности или постојано користољубље?

Маркс је први денунцирао политичке идеје свога времена — свуда је видео интересе њихових носилаца. За шта се борила буржоазија — за „слободу“ или за слободу приватне својине и приватног предузетништва? За „једнакост“ или за једнакост (равноправних) приватних власника? А братство? Братство је лепа реч али сасвим без покрића. С друге стране, радничка класа ослободиће човечанство у складу са својим историјским *интересима*; борећи се за *своје* интересе она се истовремено бори за општељудско ослобођење.

То се, изгледа, не може оспорити.

Реч је о *политичким* идејама које нас, као саставни делови неке политичке идеологије, воде у политичкој делатности/борби. Њихова веза с интересима није, међутим, тако проста као што се чини, осим ако не паднемо у напаст да иза сваке идеје видимо корист њенога протагониста, да у идеји видимо обману или прерушено користољубље. На то наводи кафански доживљај политике, својствен ограниченим аутсајдерима. Наиме, протагонисти ових идеја нису мање или више произвољни (слободни) и неухватљиви појединци него друштвене групе а, потом, без ових идеја не могу опстати ни они интереси — једини и други нераздвајно су повезани.

Овај однос је сложен а овде се мора упростити. Тако ћу рећи да се идеје и интереси појављују на два различита поља једне јединствене структуре. Уколико одговарају једне другима, идеје дају интересима постојаност и надчулну уопштеност, док интереси дају идејама снагу, живу људску енергију. Јединствена структура је дата доминацијом одређеног начина производње (живота), а на други начин одговарајућом структуром неке историјске формације (као што је, нпр., Велика Британија или СССР). У оквиру те структуре идеје-интереси појављују се као два нивоа сложене стварности тако да су идеје интереси на другој потенцији и обратно. Идеје, у најширем смислу, стабилизују и формулишу интерес. Наиме, ако интерес схватимо као непосредну, готово инстинктивну усмереност у некој ситуацији, биће нам јасно да променљи-

вост и вишеструка посредованост таквих ситуација захтева да интерес буде формулисан на релативно општи начин. Тако се слобода експлоатисања унајмљене радне снаге појављује као слобода уговарања, као слобода приватне својине или само као — слобода. На то да интерес мора бити формулисан као идеја и обухваћен њоме утичу пресудно две околности: прво, посреди су интереси *скупина* и, друго, такви интереси се могу оправдано (легитимно) наметнути само као *општи* интереси.

Као својеврсна свест материјалних интереса — који се *не могу* појавити непосредно — политичке идеје стичу необичну снагу. Оне имају масовну подршку и ванредно су важно средство политичке и уопште друштвене оријентације милиона људи. Оне имају одсудну подршку: ако се неки људи ни по цену живота нису одрицали неке идеје, или уверења, углавном је било по среди политичко а не филозофско или научно уверење (иако се понекад ова уверења не могу раздвојити). Али, оне не могу бити прихваћене од свих, јер се рабају у сукобу.

Материјалност интереса не значи да су идеје иматеријалне, још мање произвољне. Дакако, извесна разлика у квалитету првих и других постоји, при чему се чини да су интереси ближи дубљим, мање покретним слојевима бића. Али, свет идеја који се споро мења и као наслеђени неки смисао или ограничена могућност лебди над светом свакодневне осећајности подсећа, према начину и последицама свога деловања, на Платонове идеје. Само ако у том свету успе да нађе себи прикладно рухо, може интерес бити схваћен од стране својих носилаца и деловати. У супротном, он се јавља неконтролисаним или бесмисленим иступима, који се не могу разумети ни оправдати у датим (владајућим и општим) координатним системима. Примера има много. Рецимо, лудисти.

С обзиром на почетно питање треба утаначити. Реч је о понашању индивидуа у неком друштвеном својству, а не о понашању индивидуа као таквих (реч је, дакле, о понашању радника, професора, капиталиста, а не о понашању Д. Р. или В. М. итд.). Ово друго понашање нас се, на срећу, не тиче. (Кажем „на срећу“, јер је понашање индивидуе до краја необјашњиво.) Наиме, иако коначно делују само појединци, од крви и меса, може се „замислити“ да они овде само позајмљују своју људску енергију и својства одређеним друштвеним улогама (делујући као лекари, најамни радници, полицајци итд.), односно члановима одређених друштвених скупина.

Политичке идеје односно интересе доводим овде у везу са заједницом (глобалном или ужом) у којој постоји раслојеност, бар на основу поделе рада, и у којој се потреба за одржавањем, обнављањем или развијањем постојећег поретка, не задовољава сама по себи, или током обављања других делатности, него је плод нарочитих одлука и нарочите делатности одређених субјеката.

То подразумева више могућности а према томе и сукоб различитих интереса/идеја. Иако јесте власт и сила, политика је и једно, макар и слабашно, поље људске слободе; у њој се ограничено и противречно, али ипак, стичу крај судбине заједнице (друштва). Зато је онај сукоб богат последицама, обично непомирљив и трајан. Иако се на једном општем нивоу у њему појављују углавном само идеје, у њему се ипак најјасније може опазити назначени однос идеја и интереса. Штавише, могло би се рећи да узајамна искључивост сукобљених идеја, које су

претежно израз чистих интереса и позиција (друштвених скућина), искључивост која је доведена до искључивости принципа, само у могућности да општи интерес обухвати донекле све посебне интересе, дакле у извесној растељивости интереса (тачније једној вишеструкости појединаца и скућина) не води општем сукобу и распаду заједнице.

2. Потребe и интереси

Наивна мисао повезује интерес са потребом. Интерес постаје освешћена потреба (тако, уосталом, гласи и једна рана Марксова одредба интереса) или потреба утаначена према одређеној ситуацији. Интересом вођено понашање усмерено је, тако, задовољавању дате потребе или одржању постојеће њене задовољности. Иста мисао уочава битну једоврсност потреба па их, без обзира на то да ли их везује за психо-физичка или друштвена својства појединаца, своди у социјалној равни на двоструку одредбу пунине индивидуалног бића — имати/бити. Томе се може придружити и одговарајући модалитет у области политике — моћ, моћи. Према томе: имати/бити/моћи, односно, богатство, статус и моћ (утицај).

Даљи корак већ је неоснован. Реч је о томе да се поменути сукоб интереса објашњава као последица једне фаталности: свако настоји да стекне што више (ових) добара, чија је количина ограничена и слично (Хобз итд.). Чак и у грађанском друштву, које појединце „ослобађа” и „приватизује”, оваква представа је погрешна: поменута раслојеност уз поделу рада чини своје. Тачно је да капиталист тежи већем профиту као и радник већој надници, али начин на који они то остварују је различит. Они делују у различитим пољима и, без обзира на међузависност њихових тежњи, то напросто нису тежње ка истим стварима. Коначно, и профит и надница су у највећој мери објективирани одређеним економским претпоставкама и нужним везама. Ако је тако и у грађанском друштву, тим пре је у другим друштвима.

Не може се, наравно, порећи неки општи, људски, супстрат сваког интереса. То је оно што му даје живот. Као што би се све друштвене институције угасиле кад их не би покретале индивидуе са својим емотивним или смисаоним водичима, тако се интерес на крају мора везивати за живог човека. Али, одатле ништа даље. Садржина појединог интереса, начин његова испољавања као и сукоб интереса могу бити објашњени само занемаривањем те опште претпоставке — она остаје с оне стране нашег занимања. Јер, ако је интерес радника већа надница, и ако је та надница у новчаном облику, морамо се усредсредити на проблем стицања и повећања те наднице, на *друштвене* услове остваривања тог интереса а занемарити чињеницу да се надница као име и новац као симбол не могу ни јести ни обући, да, дакле, радник при томе има у виду (повећано) задовољавање својих потреба, што има, дакако, неки психофизички корен.

Свођење интереса на потребу, објективира интерес на биолошком нивоу, или га сасвим субјективира. Интерес постаје дете неке метафизичке глади или произвољан став: интерес „В” је оно што „В” каже да му је интерес. Али, несигурност коју у својим изјавама показује индиви-

дуа као индивидуа, мора се отклонити ако ће интерес бити предмет строге анализе. Како? Тако што занемарујемо човека у његовим индивидуалним својствима — говоримо једноставно о човеку у неком друштвеном обележју, које је увек скупно. Дакле, немогуће је говорити о интересу „ДР“; могуће је говорити о интересу радника, музичара капиталиста итд. А тада то није интерес музичара као конкретних особа, јер ти музичари су истовремено и родитељи, становници неког града, Французи или Јевреји итд., дакле носници више различитих па и противречних својстава. Усредсређујући се на једно обележје (овде музичара) претпостављамо да се у једном тренутку или у једној ситуацији ти људи могу свести на то обележје и деловати према претпоставкама неког објективiranог интереса. Та претпоставка подлеже испитивању које овде не може бити обављено, али уједно искључује могућност свођења интереса на потребу.

3. *Интерес и основа интереса*

Интерес је добра прилика за таутолошку мисао. Наиме, као што одредба интереса као потребе приписује свакоме једнаку тежњу да буде/има/може, тако и почетна одредба која интерес просуђује према друштвеном обележју (положај) интересента, приписује сваком социјализираном и социјалном субјекту идентичну тежњу: да буде то што јесте.

Додуше, та се тежња донекле разликује управо према друштвеним обележјима датог субјекта. Можемо рећи да музичар има интерес да музицира, сликар да слика; потом, да и један и други — као уметници — имају интерес за пуном уметничком слободом, а истовремено — сад као људи, субјекти — интерес да се уметност што више цени и материјално награђује, како би средства њихове субзистенције била равна њиховом дару и лепоти њихове уметности.

То исто важи и за ковача, кројача, столара или лекара. То је интерес једног професионалца, или једне професионалне скупине. Можемо назвати интересом тај увелико објективирани положај једног професионалца, али је, мислим, боље тако назвати ову његову оријентацију која се, на основу таквог његовог положаја, појављује у вези са мање или више глобалним одлукама или могућностима.

То значи, отприлике, ово. Интерес нема смисла ако се не појављује као делатан став/понашање у променљивој констелацији. То је констелација, у виду политике/политичких опција, обично дата на нивоу глобалне заједнице (али може бити и у свакој другој заједници). На том нивоу онај делатни став/понашање могу али и не морају имати утицаја — битно је да се образују (1) према променљивој констелацији и (2) на основу објективiranог положаја скупине, одн. појединаца који чине скупину. На пример, код нас постоје различити ставови према приватној лекарској пракси — негде је дозвољена, другде није. Може се претпоставити да је објективирани интерес незапослених лекара, бар у великим градовима, а особито неких струка (нпр., зубара), могућност приватне праксе, док такав интерес не могу или не морају имати (запослени) припадници медицинске елите. То не значи да су један или други интерес делотворни на политичком нивоу, али значи да се такав интерес може

стварно образовати под претпоставкама различитих могућности (очито је могуће приватну праксу и увести и укинути).

Отуда је збиља могуће процењивати интересе разних скупова и њихово понашање у политици. Треба разумети, наравно, да је та могућност ограничена, јер ниједан човек се не своди на (једно) социјално својство, па зато она и није до краја објективизирана, а групе на које обично рачунамо у политичким процесима, још су сложеније него поменуто радно-професионалне.

У ствари, коликогод лекари и сличне групе били значајан стањ у сваком друштву, њихов се утицај у политици не може означити као значајан. После Маркса многи, ако не и већина, сматрају да су друштвене класе оне групе чији интереси играју пресудну улогу у политици. Занемаримо сад то што се ниједно друштво не своди на две класе, и што је образовање и деловање класа тако сложен процес да није до краја, тј. уз општу сагласност, објашњен; уз то, због тешкоћа на које наилази класна анализа у социјализму, држимо се овде само капитализма.

Оно што пада у очи јесте неко двојство радника. На једној страни најмни радник има интерес да повећа своју надницу како би увећао средства за своју субзистенцију и уопште живео боље *као човек*, као и да побољша услове свога рада, како би свој посао обављао лакше и уз више задовољства. Уз борбу за социјална права то је садржај синдикалних ревандикација радничке класе, које су у овом веку уродиле плодовица у развијеним капиталистичким земљама. То још одговара претпоставци да интересент хоће да буде *то што јесте*, истина у пунијем или потпунијем смислу. Али, радник као радничка класа, има истовремено и интерес да сруши постојећи поредак капиталистичке експлоатације, да успостави своју владавину, социјализам/комунизам. Марксизам учи да је то објективни, *историјски* интерес радничке класе.

Ако је тако, онда смо пред озбиљним проблемом. Наиме, ако радници настоје да сруше постојећи поредак — и тиме улазе у сукоб и дуготрајну борбу с капиталистима — тада је јасно да они то не чине по оном социјалном својству по којем се боре за већу надницу, другим речима да то не чине *само* као најмни радници него *и* као људска бића која су закицута у неким људским могућностима (које су *историјски* дате и развијене према датом историјском друштву).

4. Општи интерес

Политички интереси се уопште не могу разумети без идеје *општег интереса*.

Општи интерес се може схватити као интерес одржавања (репродуковања) *постојеће заједнице*, или основних односа у њој. То је интерес који обезбеђује остваривање свих партикуларних интереса, као и интереса свих појединаца у њиховим друштвеним својствима (тј. *ако* су интегрисани у дату заједницу). Општи интерес се испољава нпр. као интерес „одбране домовине“, „правне сигурности“, одржања основних функција заједнице (нпр. производња, социјализација итд.). Он се, даље, испољава према доминантном начину производње или према основним ис-

торијским обележјима заједнице („слобода предузимљивости“, „социјалистичко планирање“, „самоуправљање“ и сл.).

Полазећи од система, основних односа или од објективираних историјских обележја заједнице, општи интерес се *формулише* више или мање стабилно, језиком владајуће идеологије, у складу са претпоставкама одговарајуће (симболичке) комуникације.

Већ и тешкоће да се стане на неко друго становиште, изван постојеће заједнице (укључив и противречне тенденције које у њој постоје) доприносе да је у модерним политичким заједницама (капитализма и социјализма) општи интерес основна легитимациона матрица. Ниједан акт власти не може се предузети ако није у општем интересу (што осигуравају механизми представничке владавине, већинске владавине, одговорности владе парламенту, уставности и законитости и сл.). Сваки према пореклу партикуларни интерес, који рачуна на универзално (у заједници) важење, мора се довести у везу са општим интересом и оправдати према њему (нпр. незапослени лекари из оног примера морају се позвати на уставно право на рад или једнакост на то да друштво-заједница трпи штету због њихове незапослености).

Општи интерес није интерес свих (Русо). Заправо, то и није интерес појединаца, него интерес опстанка/развитка — поретка или система. Зато је нужно да има своје посебне заступнике (држава, политичари), који га *конкретно* (уопште, он је *dat*) формулишу и спроводе, према променљивој унутрашњој и спољној констелацији.

У класним друштвима, дакле у свима које знамо, општи интерес је — будући да обухвата непомирљиве партикуларне интересе — у себи противречан и увек делом привидан. Наиме, потчињене класе у таквом поретку трпе управо у оним људским својствима које општа формулација заједнице (чије је одржање општи интерес) приписује сваком свом члану/скупини. Нпр. ако су слобода, људска права, индивидуална срећа записане у најважнијим повељама земаља класичног капитализма — онда баш околност да их најамни радници и друге потчињене класе не могу досегнути чини, прво, општи интерес привидним и друго, окреће ове класе *против* постојећег поретка.

Тако се поставља питање интересног порекла општег интереса. Ако је то само привидно општи интерес, онда је заправо *нечији* (неке групе) интерес, пресвучен у општи интерес само ради легитимације. *Према постојећој формулацији* општи интерес је, дакле, интерес владајуће класе или класа. Истина је да он донекле обухвата све чланове заједнице (нпр. као све Талијане, или Енглезе) и да у том смислу може бити општи интерес. Али, једнако је истина да штити поредак у којем су неке класе (групе), обично већина, закинуте у својим људским својствима. Испоставља се, тако, да односи који творе поредак немају неко универзално важење нити објективирани надљудски смисао. Напротив — и они су заинтересовани плод једног партикуларног интереса они су ситуација произведена помоћу смишљеног обнављања „првих претпоставки“, ситуација која мање или више трајно фаворизује једне а хендикепира друге. Тако се и заједница схвата двојако, као туђа и као моја, све док се не распадне (у почетку на живу индивидуалне осећајности) или преобрази.

Одваде следи да се помињање интереса може довести у везу с елементарном демистификацијом људског друштва. Буржоаско друштво је прва људска заједница која се, бар у почетку, доживљује као заинтересована творевина својих чланова. С друге стране, демистификовање општег интереса и откривање револуционарних набоја у неким посебним интересима (управо радничке класе), претпоставка је револуције коју у основи не покрећу привлачне визије будућег друштва, него опет трпки материјални интереси одређених друштвених класа и слојева.

Борба која почиње у вези са демистификовањем општег интереса има више карактеристичних фаза. Она се прво развија као борба око тумачења општег интереса — док тај интерес служи као општа легитимациона матрица (а он то у извесном смислу остаје трајно) он је уједно и основна оријентација свих сукобљених скупина. Борба око тумачења општег интереса постаје политичка борба у којој основно сукобљење скупине настоје да око свога партикуларног интереса окупе што више појединаца и група, како би са становишта тога интереса могле тумачити општи. Међутим, како су могућности промена унутар једног поретка ограничене, под одређеним условима интереса потчињених класа претвара се у осу окупљања нове заједнице и новог општег интереса. То је револуција коју, сем изузетно, морамо схватити као преображај постојеће заједнице, као процес претварања једне заједнице у другу. Баш зато што настаје на тлу старе заједнице, ова се нова не може сасвим откинути од ње тако да се у ствари и не заснива сасвим нови општи интерес (и одговарајуће идеје).

SUMMARY

FOUR COMMENTS ON THE NOTION OF INTERESTS

This short essay deals with some particularities of the notion of interests, more precisely the status of interests in a socio (-political) entity. In this sense, the author tries to, starting from some features of interest relations and political ideas make objective the interests by means of abstract statements of the position of a social strata and concrete features of a changeable (or termed as changeable) political situation in which certain interest basis transforms into a articulated interest. In this way, the author tries to — more or less — eliminate from the interest analysis the subjective need — and is of the opinion that such an analysis cannot be consequent enough if it is based on the notion of interest as an „conscious need”.

Finally, the author tries to point out another imperative basis of interest analysis — the general interest, on one side, as an interest formulation of a (contradictory) community, and on the other, as a general legitimati-on pattern.

RÉSUMÉ

QUATRE REMARQUES CONCERNANT LA NOTION D'INTÉRÊT

Ce bref essai est constitué de quelques indications concernant la notion d'intérêt, plus exactement du statu d'intérêt dans l'ensemble social (et politique). C'est dans ce sens que l'auteur essaie, partant de quelques caractéristiques des rapports entre les intérêts et les idées politiques, d'objectiver l'intérêt par l'intermédiaire de la disposition abstraite de la situation rendue objective du groupe social correspondant et des caractéristiques concrètes d'une variable (ou comprise comme étant variable) de la situation politique où une *base d'intérêt* donnée se transforme en un intérêt articulé. L'auteur voudrait éliminer ainsi de l'analyse de l'intérêt, le *besoin* rendu plus ou moins subjectif — plus exactement il pense qu'une telle analyse ne peut être suffisamment rigoureuse si l'on s'en tient à la disposition de l'intérêt en tant que „besoin rendu conscient”. Pour terminer l'auteur essaie d'indiquer encore un appui indispensable à l'analyse de l'intérêt — l'intérêt général en tant que formulation d'intérêt (contradictoire) de la communauté d'un part et d'autre part comme matrice générale de légitimité.